

NACIONALNA POVIJEST

Željko Juriša

ISTRA U 16. STOLJEĆU

UVOD

Istra je bila najsjeverniji geografski te administrativno politički realitet na prostorima istočnoga Jadrana. Tijekom ranog Novog vijeka Istra je bila pod vlašću dvaju različitih gospodara. Mletačka Istra zauzimala je približno $\frac{3}{4}$ Istre na površini od približno 2600km², a granice su joj se poklapale s administrativnim granicama antičke Istre. Ostatak poluotoka bio je u posjedu austrijske kuće.

ISTARSKA NASELJA

Mletačka Istra bila je podijeljena na 18 pokrajina i 13 teritorija. Mletački gradovi istarskoga područja bili su Kopar, Novigrad, Poreč i Pula, a Trst i Pićan bili su u austrijskom posjedu. Ti gradovi svoj status naslijedili su iz Srednjega vijeka, a razlog tome bio je posjedovanje biskupije. Ostala istarska naselja dijelimo na *terre*, *castelle* i *ville*. Terre su bila veća naselja s više urbanoga karaktera od castella, koji su se od gradova najčešće razlikovali po statusu (npr. Rovinj, Umag i Labin). Gradovima i ponekim terrama upravljalo je plemićko vijeće.

Castelli su bili manja poluurbana utvrđena naselja smještena pretežno u unutrašnjosti (npr. Buzet, Motovun i Plomin). Svaki od njih imao je svoj status, a najčešće se radilo o feudalnim investiturama s feudalnom jurisdikcijom. Kostel je figurirao kao castello s titulom markizata, ali u biti je predstavljao kompleks sitnih raštrkanih naselja između Mirne i austrijskoga posjeda kojim je upravljao koparski plemić.

Ville su predstavljale seoska naselja s vlastitom samoupravom nad točno određenim prostorom koji je obuhvaćao određeni broj manjih seoskih imanja. Seosko naselje formiralo se oko župne crkve, a predstavnici selâ nazivali su se županom ili merigom.

Austrijski dio Istre u literaturi je poznat kao pazinska knežija. To predstavlja upravno teritorijalnu jedinicu pod vlašću austrijskoga nadvojvode kojom je izravno upravljao pazinski kapetan. Prema urbaru pazinske knežije iz 1578. godine sva naselja bila su podijeljena na četiri kategorije: grad, gradić, seoska općina i selo kao zajednica ruralnog karaktera.

POLITIČKI ASPEKTI ISTRE U 16. STOLJEĆU

Istarskim naseljima 16. stoljeće donijelo je veliko pustošenje. Venecija je već bila u znatnom ratu s Austrijom, tzv. rat Kambrejske lige. Taj rat opustošio je istarska polja, razorio i ošteti istarske gradove, te prouzročio dugotrajne i teške posljedice ne samo na političkom, nego na gospodarskom i populacijskom planu.

Austrijska vojska je 1510. godine osvojila i razorila utvrdu Rašpor u buzetskome krasu, sjedištu tzv. rašporskoga kapetana. Mlečani su utvrdu ponovno zauzeli, no sjedište rašporskoga kapetana bilo je premješteno u Buzet 1511. godine. Početak 16. stoljeća obilježio je prodor turskih četa na istarski poluotok. Najprije upad 1501. godine, a zatim i 1511. godine. Pohode su popratili pljačka i otimačina dobara.

REFORMACIJA U MLETAČKOJ ISTRI

Polovicom 16. stoljeća Istru su zahvatile reformacijske ideje Martina Luthera. U najznamenitije istarske reformatore ubraja se povjesničar, filolog i protestantski teolog Matija Franković Vlačić poznatiji kao Matija Vlačić Ilirik. U obrani nove religijske doktrine napisao je više od 280 knjiga i tekstova koji se odnose na biblijsko-teološka tumačenja. Rimska kurija ga zbog tih radova upisuje u red heretika najviše kategorije. Njegovo glavno djelo su "Magdeburške centurije" koje je pisao punih 20 godina, te "Katalog svjedoka istine" i "Ključ Svetoga pisma". Umro je 1575. godine u reformacijskom samostanu Bijelih gospođa u Frankfurtu.

Za istarsku reformaciju značajan je također i Vlačićev rođak Baldo Lupetina. Njega su na Cresu optužili za širenje heretičkih ideja. Svoje reformatorske ideje nastavio je širiti i dalje, te ga je mletačko vijeće konačno osudilo i na smrt potapanjem. Povijesni izvori o reformaciji mletačkoga dijela Istre donose spise sv. Ulficija. Reformatorski pokret rasprostranio se u svim društvenim slojevima te je stoga bio značajan dio vjersko-društvene povijesti mletačke Istre 16. stoljeća.

EPIDEMIJE KAO ČIMBENICI DEPOPULACIJE U MLETAČKOJ ISTRI

Mletački posjedi u Istri bili su tijekom 16. stoljeća više puta pogođeni epidemijama. Prva vijest o kugi proširila se 1505. godine iz Trsta. Ta epidemija trajala je od travnja do kolovoza, a zatim se pojavila 1511. godine u Kopru, te se nedugo zatim vratila u Trst. Za vrijeme te pošasti mnogi žitelji napustili su grad Trst te su otišli u Kranjsku. Zbog toga je gradski savjet Trsta donio 1525. godine odluku kojom se građanima zabranjuje napuštanje teritorija. Razbuktavanje kužne epidemije na istarskim granicama označio je uvod u najveću i najjaču epidemiju katastrofu koja će pogoditi taj poluotok. Epidemija se ponovno pojavila 1527. godine, a najviše je zahvatila gradove Pula i Kopar. Ista epidemija zahvatila je i veliki dio tadašnje Europe. U Trstu se ponovno pojavila nakon 15 godina, dakle 1543. godine, nakon čega je uslijedilo razdoblje smiraja te njezino ponovno izbijanje 1553. godine.

Epidemije kuge zahvaćale su poluotok do konca 16. stoljeća. Kuga je pogodila Kopar 1554. godine, a u Piranu 1557. godine od posljedica kuge umro je 2/3 gradskoga stanovništva. Uzroke problema možemo tražiti u lošima zdravstvenim mjerama Mletačke republike. To se očituje u činjenici da je kuga teže posljedice ostavljala na mletačkom, nego na austrijskom posjedu. Osim kužnih epidemija valja spomenuti epidemiju malarije koja je bila osobito proširena u 14. i 15. stoljeću, najvjerojatnije uslijed krčenja mnogobrojnih močvarnih područja. Jedan podatak govori da je od malarije umrlo sveukupno više ljudi, nego od svih epidemije kuge.

KOLONIZACIJA ISTRE

Kolonizacija Istre bila je trajan i neprekidan proces te jedna od značajnijih tema iz istarske prošlosti. Najvažnija kolonizacijska struja 16. stoljeća bila je u svezi s dolaskom seljaka iz okolice Bologne na područje Puljštine (1560 – 1567. godine). To naseljavanje bilo je provedeno djelovanjem "providura za neobrađena dobra". Godine 1563. u Puljstinu dolazi Zuan Antonio Dell Oca, autor znamenite zemljopisne karte Puljštine.

Naseljavanje Bolonjaca najbolje je dokumentirana epizoda kolonizacije. Zahvaljujući predstavnicima ureda za neobrađena dobra doznajemo da je Puljština tada imala 5 996 žitelja.

Puljani su se različitim mjerama suprotstavljali doseljavanju Bolonjaca, kao npr. poskupljenjem prehrambenih proizvoda. Više neuspjelih valova naseljavanja Istre provedeno je do kolonizacijskih valova iz Dalmacije. Iz literature doznajemo zanimljivost o Prementuri, kao najjužnijoj istarskoj ruralnoj aglomeraciji, koju je osnovalo 8 zadarskih obitelji.

HABSBURŠKA ISTRA

Pazinska knežija obuhvaćala je područje Istre pod vlašću pazinskoga kapetana. Taj naziv nalazimo upisan u pazinskome katastarskom registru ili urbaru. Istarska knežija odnosi se na politički pojam koji obuhvaća područja habsburške Istre. Iz vremena rata Kambrejske lige potječe zanimljiv porezno-demografski opis mjesta u knežiji: Urbar spominje 31 naseljeno mjesto te 24 manja sela koja su pod vlašću sedam različitih gospoštija. Između 1510. - 1511. godine pazinsku knežiju zahvatila je velika epidemija kuge.

Pazinska knežija je 1532. godine prodana za 26 000 rajnskih fiorina feudalnoj obitelji Mosconi. Time su oni ostvarili civilnu i kaznenu jurisdikciju nad područjem i podložnicima, te patronat nad crkvama. Poticano je naseljavanje "hrvatskoga elementa". Zbog čestih zlouporaba, obitelj Mosconi je 1558. godine ostala bez sveg pazinskoga posjeda. Godine 1570. u Pazinskoj knežiji izbila je seljačka buna u kojoj je sudjelovalo oko 2 000 podložnika. Najveći zemljišni posjedi nalazili su se u središtu knežije, a gospodarski i demografski najjača bila je općina Gračišće. Reformacijske ideje u knežiji nisu naišle na odjek kakav su imale u mletačkome dijelu, jer je Habsburška Monarhija bila jedna od najjačih čuvara katoličke vjere. Ipak je bilo svećenika iz Pazina koji su zajedno sa Stjepanom Konzulom Istraninom dogovorili prijevod Biblije na hrvatski jezik. Za povijest Pazinske knežije 16. stojeća bitne su tzv. *diferentie*, odnosno nepodijeljene parcele zbog kojih su izbijali sukobi duž granica mletačkih i austrijskih posjeda u Istri.

LITERATURA

- Grafenauer Bogo, Perović Dušan, Šidak Jaroslav, *Historija naroda Jugoslavije* sv. II., Školska knjiga, Zagreb, 1953.
Pavić Milorad, *Novovjekovna geografija istočnog Jadrana*, Skripta za studente povijesti, Zadar 2006.
Vrandečić Josip, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, sv. III., Barbat, Zagreb, 2007.
Bertoša M, Matijašić R, *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005.